

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลกระทบต่อทุกด้านของสังคมไทย ทั้งทางด้านโครงสร้างทางกายภาพของบ้านเมือง ด้านเศรษฐกิจและด้านวิถีชีวิต พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพื้นฐานความคิดและเป็นสถาบันหลักสำคัญ สถาบันหนึ่งของสังคมย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงสำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นต่อพุทธศาสนา คือการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพื่อจัดรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์ให้เป็นเอกภาพ ถึงแม้จะได้มีการออกกฎพระสงฆ์เพื่อควบคุมคณะสงฆ์มาก่อนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่การออกกฎพระสงฆ์ในครั้งนี้ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะปกครองพระสงฆ์อย่างจริงจังทั่วราชอาณาจักร เป็นแต่เพียงออกข้อห้ามและประกาศบทลงโทษต่อพระสงฆ์ในความผิดบางกรณีซึ่งไม่ได้หวังผลในทางการปกครองอย่างจริงจัง

สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การขยายตัวของการค้าต่างประเทศ การเกิดขึ้นของคนกลุ่มใหม่ เป็นต้น คือแนวทางการตีความพุทธศาสนาแบบใหม่ ที่บางคนเรียกว่าพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยม เป็นแนวทางการตีความพุทธศาสนา โดยเน้นความเชื่อแบบมีเหตุผลเน้นศักยภาพของมนุษย์ แต่ยังยึดถือแบบแผนและขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมหลายอย่าง รวมทั้งคติความเชื่อเกี่ยวกับอุดมคติทางศาสนาเป็นพื้นฐานเช่น ความเชื่อในเรื่องโพธิญาณ พระศรีอาริยมตไตรย และการบรรลุสู่พุทธภูมิ เป็นต้น

แนวทางการตีความพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยม ได้รับการสืบทอดและพัฒนาไปไกลกว่าเดิม ในสมัยของวชิรญาณภिक्षุผู้ก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย ความรู้แบบใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับชาวตะวันตก ทำให้วชิรญาณภिक्षุสนใจศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการของชาวตะวันตก ส่งผลให้คณะธรรมยุติกนิกายมีแนวทางการตีความพุทธศาสนาอย่างใหม่ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และสืบเนื่องมาจนถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่การพัฒนาประเทศตั้งอยู่บนฐานคิดแบบตะวันตก

แนวทางจากการตีความพุทธศาสนา ที่อ้างอิงอยู่กับอิทธิพลทางความรู้และความคิดแบบตะวันตกของธรรมยุติกนิกาย ที่มีความสนิทแนบแน่นกับราชสำนัก ส่งผลให้ราชสำนักเห็นว่าการ

ปฏิบัติต่อพุทธศาสนาของราษฎรและพระภิกษุสงฆ์ที่แตกต่างออกไปเป็นความเหลวไหลบ้าง เป็นความเลื่อมบ้าง เป็นต้น

ก่อนการออก กฎพระสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังไม่เคยมีการออกกฎหมายควบคุมพระสงฆ์อย่างมีแบบแผนการบังคับบัญชาชัดเจนมาก่อน การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างหลวมๆ ไม่ได้บังคับควบคุมอย่างใกล้ชิด และไม่ได้มีการนำเอาแบบแผนทางศาสนาจากราชสำนักหรือศูนย์กลางอำนาจ ออกไปปฏิบัติในหัวเมืองห่างไกลอย่างเคร่งครัด รวมทั้งอำนาจในการให้คุณให้โทษของรัฐบาลหรือคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ยังไม่เห็นได้ไม่ชัดเจนนัก แต่การออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ที่เคยเป็นอยู่อย่างหลวม ๆ โครงสร้างการบริหารปกครองชัดเจนขึ้นกว่าเดิม โดยการปกครองคณะสงฆ์ที่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติ มีลักษณะโครงสร้างที่รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง อย่างสอดคล้องกับการปฏิรูปการปกครองฝ่ายอาณาจักรที่เกิดขึ้นในสมัยแห่งการปฏิรูปประเทศเช่นเดียวกัน

สาเหตุของการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้มีผู้ทำการศึกษากันมาบ้างแล้ว แต่ผลกระทบต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ในชั้นหลังรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับคณะสงฆ์ ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง

การศึกษาในครั้งนี้นักวิจัยต้องการศึกษาผลกระทบจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ในประเด็นดังกล่าว เพื่อจะได้มีส่วนในการทำความเข้าใจสภาพการณ์ของพุทธศาสนาในสังคมไทย ที่นับวันพระสงฆ์กับฆราวาสจะเห็นห่างกันออกไปทุกทีได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุในการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑.
๒. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับชุมชนท้องถิ่นหรือชาวบ้าน อันเป็นผลมาจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑.

สมมติฐาน

จากประสบการณ์ในการจัดการศึกษาหัวเมืองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาหัวเมืองตามประกาศจัดการศึกษาหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ทำให้คณะสงฆ์จากส่วนกลางพบว่าสภาพแบบแผนการปฏิบัติ การสั่งสอนหลักธรรมของพระสงฆ์ในหัวเมืองต่างๆ มีความแตกต่างจากทางส่วนกลางเป็นอันมาก ผนวกกับความจำเป็นในการจัดการปกครองคณะ

สงฆ์ให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบการปกครองบ้านเมือง เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพของแบบแผนการปฏิบัติ หลักธรรมคำสอน จึงเป็นสาเหตุที่มาของการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

พระราชบัญญัติ ร.ศ. ๑๒๑ นี้ ทำให้โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์มีการแบ่งออกเป็นลำดับขั้นและรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ในด้านหนึ่งทำให้คณะสงฆ์มีแบบแผนการปฏิบัติที่เป็นเอกภาพเหมือนกันทั่วประเทศ และอีกด้านหนึ่งส่งผลให้บทบาทและหน้าที่ของ วัด และพระสงฆ์ที่มีอยู่ตามแบบจารีตแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไปโดยการทำให้พระสงฆ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกราชการ ความสัมพันธ์โดยตรงกับรัฐมากขึ้น และความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นหรือชาวบ้านในการควบคุมหรือพึ่งพิงซึ่งกันและกันลดลงจากเดิม

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาที่ผ่านมามีงานวิจัยส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้เขียนจะทำการศึกษา และมีประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ โดยแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

๑. งานศึกษาด้านความเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้านพุทธศาสนา

งานกลุ่มนี้ศึกษา ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแนวความคิดหรือการตีความพุทธศาสนาในบริบทความเปลี่ยนแปลงในสมัยต่าง ๆ ได้แก่

วิทยานิพนธ์ของ สายชล วรรณรัตน์ เรื่อง “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)”^๑ มุ่งศึกษาหลักการของพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการเน้นเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในระยะก่อนหน้าและระยะเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีผลต่อความคิดทางพุทธศาสนาและความคิดทางการเมือง สภาพการณ์ทางการเมืองที่ทำให้ราชสำนักสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐจากความคิดทางพุทธศาสนา และเนื้อหาของอุดมการณ์ซึ่งเป็นหลักการในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในรัฐ

วิทยานิพนธ์ของ อูษา ชัยโชนิษฐ์ เรื่อง “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๙๐”^๒ ที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ไทยในด้านการศึกษา อูษาเห็นว่า

^๑ สายชล วรรณรัตน์, “พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒),” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔).

^๒ อูษา ชัยโชนิษฐ์, “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๙๐” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕).

การร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองในการจัดการศึกษาหัวเมือง มีผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ และหลังจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการศึกษาของคณะสงฆ์ ได้มุ่งไปในทางศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น และการศึกษาแบบนักธรรม โดยการริเริ่มของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่เกิดขึ้นในสมัยดังกล่าว ได้เป็นรากฐานของการศึกษาในคณะสงฆ์ไทยมาจนปัจจุบัน

งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง “ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นกรุงรัตนโกสินทร์”^๓ กล่าวถึง ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางด้านพุทธศาสนาในหลายบทความ นิธิ เอียวศรีวงศ์ชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากบริบททางสังคม ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการตีความพุทธศาสนา เน้นความเชื่อที่มีเหตุผล มีลักษณะมนุษยนิยม อันจะส่งผลต่อไปยังการกำเนิดของธรรมยุติกนิกาย ที่จะยึดแนวทางเช่นนี้เป็นแนวทางหลักในการตีความพุทธศาสนา

วิทยานิพนธ์ของ ศรีสุพร ช่วงสกุล เรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์: ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ. ๒๓๖๘ – ๒๔๖๔)”^๔ ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้น ในคณะสงฆ์ โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นกับธรรมยุติกนิกาย เป็นการสืบทอดทางความคิด นอกเหนือจากปัจจัยทางการเมืองที่ทำให้วชิรญาณภิกษุทรงก่อตั้งธรรมยุติกนิกายแล้ว ปัจจัยทางอัตตวิสัยของวชิรญาณภิกษุ คือความคิดที่มีลักษณะความเป็นเหตุเป็นผล เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ เช่นเดียวกับหลักการของธรรมยุติกนิกายและแนวความคิดของผู้นำธรรมยุติกนิกาย ซึ่งประกอบด้วยแนวความคิดเรื่องกรรม เรื่องมนุษย์ เรื่องเป้าหมายในการดำรงชีวิต และเรื่องรัฐและกษัตริย์ ก็มีพื้นฐานอยู่บนความคิดมนุษยนิยมและความเป็นเหตุเป็นผล ที่สืบมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่แนวความคิดเหล่านี้จะถูกเน้นในเรื่องที่ต่างกันและจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมในแต่ละช่วงเวลา ส่วนบทบาทของธรรมยุติกนิกายต่อคณะสงฆ์และสังคมจะสัมพันธ์กับแนวความคิดของผู้นำธรรมยุติกนิกายในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังสัมพันธ์กับการก่อตัวของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสถาบันกษัตริย์อีกด้วย เป็นงานที่นำความคิดเรื่องมนุษยนิยม เหตุผลนิยม และสังคมนิยมมาอธิบายประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับธรรมยุติกนิกาย โดยมีได้มองว่าประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับธรรมยุติกนิกายมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางการเมืองเพียงปัจจัยเดียว

^๓ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, ๒๕๓๘).

^๔ ศรีสุพร ช่วงสกุล, “ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์: ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ. ๒๓๖๘ – ๒๔๖๔),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐).

๒. งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับสถาบันการปกครอง

งานกลุ่มนี้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับสถาบันทางการปกครอง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น

วิทยานิพนธ์ของ สันติ บัณฑิตพรหมชาติ เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์: ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"^๕ ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งศึกษาถึงการนำธรรมยุติกนิกายมาเป็นแกนกลางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความพยายามในการจัดการปัญหาความแตกแยกระหว่าง พระสงฆ์ในคณะธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย

วิทยานิพนธ์ของ พาสณา กิจถาวร เรื่อง "บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"^๖ มีมูลเหตุจากการพิจารณาพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ว่านอกจากมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นระเบียบแล้ว ยังระบุให้เจ้าอาวาสตลอดจนเจ้าคณะมณฑลทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการศึกษาภายในวัดของตน อีกทั้งรัฐยังมอบหมายให้เจ้าคณะมณฑลมีสิทธิขาดในการบริหารการศึกษา โดยอาศัยความช่วยเหลือจากกระทรวงธรรมการ และ กระทรวงมหาดไทย

พาสณา กิจถาวรเห็นว่า พระราชบัญญัติข้อนี้แตกต่างจากพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ฉบับอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ พาสณาจึงต้องการศึกษาถึงทัศนคติและความสามารถในการปรับตัวทางวิชาการของสงฆ์ เพื่อตอบสนองต่อนโยบายของรัฐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า วัดยังคงเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่ผู้คนในสังคมเช่นเดิม แต่ในรูปแบบที่เปลี่ยนไปคือการจัดตั้งโรงเรียนในวัด อันเป็นวิธีการให้การศึกษาแบบใหม่ โดยอาศัยสถานการศึกษาแบบเก่า คณะธรรมยุติกนิกาย และ แนวทางการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย มีส่วนอย่างมากต่อการจัดการศึกษาโดยคณะสงฆ์ดังกล่าว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ งานด้านการศึกษาถูกโอนให้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงธรรมการและกระทรวงมหาดไทยแทนคณะ

^๕ สันติ บัณฑิตพรหมชาติ, "ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ : ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘).

^๖ พาสณา กิจถาวร, "บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘).

สงฆ์ แต่คณะสงฆ์ก็ยังคงมีบทบาท ในการสนับสนุนการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐอยู่ เช่นเดิม โดยเฉพาะคณะสงฆ์ตามหัวเมือง

3. งานศึกษาเรื่องกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ และ ผลของการปกครองคณะสงฆ์

งานกลุ่มนี้เป็นงานที่ศึกษาในด้วกฎหมายการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง ทั้งในทั้งในแง่ สาเหตุและผลกระทบ เช่น

วิทยานิพนธ์ของแครก เจ. เรย์โนลด์ (Craig James Reynolds) เรื่อง "The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand"^๑ ซึ่งศึกษาพุทธศาสนากับคณะสงฆ์ ในช่วงแห่ง การปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วง พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓ เพื่อดูว่า ทั้ง พุทธศาสนาและคณะสงฆ์ได้รับผลกระทบอย่างไรบ้างจากการปฏิรูปประเทศ โดยเฉพาะเมื่อมี การนำที่ปรึกษาชาวตะวันตกและรูปแบบสถาบันแบบตะวันตกเข้าสู่สยาม การปฏิรูปประเทศทำให้ มีการแก้ไขปรับปรุงสถาบันพื้นฐานของพุทธศาสนาคือสถาบันสงฆ์หรือไม่ ความเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นเป็นเช่นเดียวกับความเปลี่ยนแปลงของสถาบันอื่นหรือไม่ พระสงฆ์ขัดขวางหรือสนับสนุน การปฏิรูปประเทศหรือไม่ และมีสถาบันทางศาสนาเกิดขึ้นใหม่หรือไม่ ในการวิเคราะห์และตอบคำ ถามเหล่านี้ Reynolds ได้พิจารณาสถาบันสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ หัวโดยโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ของราชวงศ์จักรีที่สถาปนาขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๒๕ รวมถึงมองการ "ปฏิรูป" สงฆ์ว่าเป็นกระบวนการอันต่อเนื่องที่เริ่มตั้งแต่การฟื้นฟูระเบียบแบบแผนต่างๆ ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๓๙๔) และ มาถึงการปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง เรย์โนลด์ เห็นว่า จะกล่าว ถึงสงฆ์ในรัชสมัยนี้โดยปราศจากธรรมเนียมปฏิบัติไม่ได้ เนื่องจากธรรมเนียมปฏิบัติมีบทบาทในช่วง การปฏิรูปอย่างมาก

งานของ คณิงนิตย์ จันทบุตร เรื่อง การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๔.^๒ ประเด็นการศึกษามีความใกล้เคียงกับงานของพระมหาวรชัย กลิ่งโพธิ์ คือศึกษา การเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดย คณิงนิตย์ เน้นที่การเคลื่อนไหว ของกลุ่มยุวสงฆ์ไทย ที่เป็นกำลังสำคัญในการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้เกิดการยกเลิกการใช้พระราช บัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่าง ๒ นิิกาย

^๑ Reynolds, Craig James, "The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand," (Ph.d. Thesis Faculty of the Graduate School Cornell University, 1972).

^๒ คณิงนิตย์ จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๔ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘).

วิทยานิพนธ์ของ พระมหาวรชัย กลิ่งโพธิ์ เรื่อง “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔”^{๙๙} พระมหาวรชัย ศึกษากระบวนการการเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ และผลของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดยมีการย้อนกลับไปพิจารณาอุทธรณ์ของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ด้วย พระมหาวรชัยเห็นว่า ผลจากการออกพระราชบัญญัติสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ทำให้สามารถจัดการควบคุมคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคได้อย่างเต็มที่โดยผ่านกฎหมาย แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมีการจัดรูปการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองฝ่ายอาณาจักรด้วย อย่างไรก็ตาม การออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาด้านนิกาหที่เป็นสาเหตุสำคัญในการเรียกร้องให้ยกเลิกการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

วิทยานิพนธ์ของ โสภา ชานะมูล เรื่อง “ครูบาศรีวิชัย ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ.๒๔๒๑-๒๔๘๑)”^{๑๐๐} ซึ่งศึกษาปัญหาของครูบาศรีวิชัยที่มีชื่อเสียง แต่ภายหลังจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ไทย เป็นผู้ที่มีความเคลื่อนไหวไปในทางขัดแย้งกับการปกครองของคณะสงฆ์ ทางกรุงเทพฯ และวิทยานิพนธ์ของ กิตติรัตน์ สีนันทน์ เรื่อง “การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทยพ.ศ.๒๔๓๔-พ.ศ.๒๔๖๘”^{๑๐๑} ศึกษาเรื่องการที่คณะสงฆ์ไทยเข้าไปมีบทบาทในภาคอีสาน และ ผนวกเอาคณะสงฆ์ในภาคอีสานให้เป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์แห่งชาติ จากก่อนหน้าที่ไม่ได้เคยมีการควบคุมอย่างใกล้ชิด อันเป็นผลมาจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

งานทั้งสองเรื่อง ได้ให้ภาพของผลกระทบของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ที่เกิดขึ้นในห้องถิ่นต่าง ๆ แต่ไม่ได้เน้นในเชิงภาพรวมของปัญหา เป็นแต่การเน้นในกรณีหนึ่งๆ ไป

งานดังกล่าวข้างต้นเป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวพุทธศาสนากับคณะสงฆ์ ในแนวทางที่ศึกษากันอยู่นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาที่ไม่ได้อยู่ใน ๓ กลุ่มข้างต้น เช่น Kamala Tiyavanich เรื่อง Forest Recollection^{๑๐๒} ที่ใช้ประวัติของพระกรรมฐานสายของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตต เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิต

^{๙๙} พระมหาวรชัย กลิ่งโพธิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๑๐๐} โสภา ชานะมูล, “ครูบาศรีวิชัย ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ.๒๔๒๑-๒๔๘๑)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔).

^{๑๐๑} กิตติรัตน์ สีนันทน์, “การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทยพ.ศ.๒๔๓๔-พ.ศ.๒๔๖๘,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗).

^{๑๐๒} Kamala Tiyavanich, Forest Recollection (Chiang Mai: Silkworm Books), 1997.

ของพระปา ในสมัยก่อน ในงานนี้มีการกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างจารีตทาพุทธศาสนาของราชสำนัก กับของชาวบ้าน และ ผลกระทบจากพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์อยู่บางตอน

งานที่มุ่งตอบปัญหาของคณะสงฆ์ไทยในอนาคต ดังเช่น งานของพระไพศาล วิสาโล เรื่อง **พุทธศาสนาแนวใหม่และทางออกจากวิกฤต**^{๖๖} ที่ศึกษาย้อนกลับไปดูถึงปัจจัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ทั้งที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกของคณะสงฆ์ และส่งผลต่อคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ซึ่งผู้เชี่ยวชาญนิพนธ์ได้รับประโยชน์เป็นอย่างมากจากงานดังกล่าว

ในงานกลุ่มต่าง ๆ ที่กล่าวมา แม้จะมีงานหลายเรื่องที่กล่าวถึงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ บ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งในงาน ยังไม่มีงานชิ้นไหนที่จะศึกษาลงไปโดยตรงต่อพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว โดยเฉพาะในด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคณะสงฆ์ และต่อชุมชน เท่าที่มีการศึกษาถึงในที่ต่างๆ มักจะเน้นเรื่องการปกครองหรือบทบาททางการศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ยังไม่มีการศึกษาไปถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นประเด็นการศึกษาของงานชิ้นนี้

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

ในการศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้ข้อมูลเอกสาร ทั้งเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง โดยเอกสารชั้นต้น ใช้เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว ส่วนเอกสารชั้นรองได้แก่ หนังสือ บทความ และวิทยานิพนธ์ จากห้องสมุดในสถาบันอุดมศึกษา

ในการนำเสนอผลงานวิจัย ใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เข้าใจถึงมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกในสมัยของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มีต่อคณะสงฆ์ไทย และส่งผลต่อมายังภาวการณ์ที่ดำเนินอยู่ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

^{๖๖} พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวใหม่และทางออกจากวิกฤต**. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖).